

ISTORIOGRAFIA EPISCOPIEI UNITE A LUGOJULUI

LUMINIȚA WALLNER-BĂRBULESCU

Interesul față de Episcopia Unită a Lugojului se circumscrie revirimentului istoriografic românesc actual în materie de istorie confesională și ecleziastică, în special a celei referitoare la Biserica greco-catolică¹, considerată, de cele mai multe ori de pe poziții ortodoxe, drept factor al dezbinării naționale², iar la polul opus de către clericii maghiari, un “*cal troian în Curia Romană*”³.

Pornind de la ideea că problema unirii bisericești în Banat constituie un subiect particular al Unirii cu Biserica Romei, reflectarea istoriografică nu poate fi sustrasă unei analize legate de condițiile generale ale provinciei la finele secolului al XVIII-lea și prima jumătate a celui următor, care fixează cadrul apariției greco-catolicismului bănățean și nici considerațiilor privitoare la poziția papalității, interesată după revoluția de la 1848 să reorganizeze viața ecleziastică în Imperiu, iar ulterior să recupereze întârzierea înregistrată de Biserică față de problemele politice ridicate de statul modern.

Cauzalitatea ca și timpul istoric, în care se produce, sunt cu totul diferite față de Transilvania secolelor XVII și XVIII.

Dacă în secolul al XVIII-lea, pe fondul resentimentului populației românești față de ocupația habsburgică, asistăm la o solidaritate ortodoxă româno-sârbă, în temeiul privilegiilor ilire care, asociată lipsei unui interes special al Coroanei în plan confesional (expansiunea catolicismului unificator fiind rezolvată prin colonizare), fac aproape imposibilă propagarea unirii în Banat (ierarhii sârbi erijându-se în apărători ai ortodoxiei), începând cu secolul următor solidaritatea de circumstanță, grefată pe alteritatea etnică se destramă în contextul general al afirmării identității naționale. Asistăm la o dispută

1) Vezi, Ioan M. Bota, **Istoria bisericii universale și românești**, Cluj-Napoca, 1991; Silvestru Augustin Prunduș, Clemente Plăianu, **Catolicism și ortodoxie românească. Scurt istoric al bisericii române unite**, Cluj-Napoca, 1994; Ioan Horga, **L'église greco-catholique roumaine (unite) de Transilvanie a l'époque des Lumières, L'éveche d'Oradea (1780-1830)**, Reims, 1995; Idem, **Tradiție și noutate în spiritualitatea românească greco-catolică în epoca luminilor. Episcopia Oradea**, Oradea, 1996; Ovidiu Ghitta, **Schiță pentru o istoriografie a unirii religioase în nordul Transilvaniei**, în volumul Sorin Mitu, Florin Gogăltan (coord.), **Studii de Istorie a Transilvaniei**, Cluj, 1994, pp. 88-96; Idem, **The Problem of the Region of Maramureș within the Relations between the Bishops of Alba-Iulia – Fagaras and Munkachew in the Beginning of the 18th Century. Implications of a Controversy**, în “Coloquie”, 1, 1994, pp.95-112.

2) Dezbinarea religioasă a românilor este tratată sintetic pe baza istoriografiei anterioare care vizează această problemă în lucrarea lui Sorin Mitu, **Geneza identității naționale la românii ardeleni**, Humanitas, București, 1997, pp. 370-394.

3) I. Dumitriu Snagov, **Le Saint-Siege et la Roumanie moderne, 1866-1914**, vol.II, Roma 1989- *Miscelanea Historiae Pontificiae*, 57, 41, p. 41.

intraortodoxă, reflectată istoriografic, între elita bănăţeană românească, care doreşte emanciparea de sub tutela ierarhiei Bisericii Sârbe şi, aceasta din urmă care nu renunţă la vechiile privilegii, fondul acesteia coîncizând cu perioada de răspândire a greco-catolicismului în Banat. Fenomenul este sesizat şi de Andrei Şaguna, pentru care antagonismul dintre sârbi şi români este profitabil uniţilor⁴. Problematika Bisericii Unite în Banat îşi are complexitatea ei, generată de o multitudine de factori politici şi confesionali datorită statutului administrativ schimbător al provinciei. Punctele de vedere formulate într-o etapă sau alta de intelectualitatea românească, ierarhia sârbească, curtea imperială, administraţia maghiară şi Sfântul Scaun fiind în majoritatea cazurilor diferite.

Istoriografia referitoare la Biserica Unită în Banat în raport cu cea ardeleană are un caracter tardiv şi o anvergură modestă şi datorită faptului că înfiinţarea Episcopiei Lugojului este ea însăşi târzie, survenind într-un moment în care influenţa iluminismului târziu şi liberalismul determină o anumită conduită mai relaxată în problema acestei biserici şi o apropiere între uniţi şi ortodocşi, în încercarea celor din urmă de a scăpa de supremaţia sârbească prin apelul la ajutorul episcopului unit al Oradiei, Samuil Vulcan⁵.

De altfel Episcopia nu suscită interesul istoricilor ortodocşi şi uniţi, preocupaţi în cele mai multe cazuri de existenţa acestei biserici în ansamblu, pentru a-i contesta sau dimpotrivă a-i afirma legitimitatea.

Cel mai adesea istoria Bisericii Unite s-a constituit într-o chestiune de dispută implicită⁶ sau explicită⁷, lucrările nefiind lipsite de un caracter polemic şi atitudini partizane.

Chestiunea unirii bisericeşti până la înfiinţarea Episcopiei greco-catolice, este în principiu, cu câteva excepţii, una exterioară Banatului. Ierarhia ortodoxă sârbă este cea care exprimă punctul de vedere ortodox, care ia atitudine şi organizează reacţiile.

În acest sens trebuie să interpretăm imaginea Banatului ca teritoriu de adăpost pentru ortodocşii din Ardeal, precum şi spaţiul din care se pornesc, bine dirijate, contraofensivele ortodoxe, exemplificatoare în acest sens fiind mişcarea lui Visarion Sarai. Este şi punctul de vedere întâlnit în Cronica Banatului a lui Nicolae Stoica de Haţeg, care poate fi interpretat chiar ca o modalitate de reflexie a ortodoxiei româneşti bănăţene asupra desfăşurării Contrareforme în Transilvania. Autorul se face purtătorul de cuvânt al generaţiei tatălui său, care a suportat în mod direct rigorile intoleranţei

4) Keith Hitchins, **Ortodoxie şi naţionalitate, Andrei Şaguna şi românii din Transilvania 1846-1873**, Univers enciclopedic, Bucureşti, 1995, p. 214.

5) Cornelia Bodea, **Moise Nicoară**, Arad, 1943, pp. 62-63. Vezi şi: Nicolae Bocşan, Ioan Lumperdan, Ioan Aurel Pop, **Etnie şi confesiune în Transilvania (sec.XIII-XIX)**, Fundaţia "Cele trei Crişuri", Oradea 1994, pp. 126-136;; I.D. Suci, **Monografia Mitropoliei Banatului**, p.165.

6) Nicolae Ţichindeal – Moise Nicoară; Nicolae Stoica de Haţeg – Nicolae Tincu Velia; George Popovici – Ioan Boroş.

7) Nicolae Densuşeanu – Augustin Bunea; Gheorghe Cotoşman – Nicolae Brânzeu; Gheorghe Ciuhandu-Alexandru Nicolescu.

confesionale⁸ și implicit purtătorul în Banat a unei imagini negative față de Unire. Chiar dacă consemnează faptul că Dionisie, cel cerut de ortodocși în Transilvania ca episcop nu a fost bine primit de către români, “neștiind românește”⁹, nu face o corelare între cele două aspecte; la data respectivă manifestându-se încă solidaritatea confesională ortodoxă.

Se poate concluziona că în Banat istoriografia cu referire la Biserica unită își face debutul în spirit iluminist din perspectiva ortodoxă.

Imaginea privitoare la uniți, zugrăvită în culori sumbre, nu era edificatoare și nici pe deplin împărtășită. În momentul în care își scria cronica Nicolae Stoica, elita intelectuală formula deja o nouă orientare, mai complexă, beneficiară a conștiinței naționale și implicit politice, avându-i ca reprezentanți principali pe Dimitrie Țichindeal și Moise Nicoară, aceștia conturând două atitudini diferite în privința unirii. Desigur condițiile concrete ale timpului nu au permis cristalizarea opiniilor în lucrări istoriografice speciale, decât mai târziu prin punerea în valoare a unei părți din corespondență și însemnările acestora¹⁰, dar ele nu pot fi trecute cu vederea anunțând noua etapă a luptei pentru separația bisericească și implicit autonomie, sesizabilă la Dimitrie Țichindeal și amplificată în scrierile de la mijlocul secolului al XIX-lea.

Emanciparea religioasă în Banat nu înseamnă doar ierarhie românească, identitatea națională reclama în același timp folosirea limbii române ca și introducerea alfabetului latin în locul celui chirilic, apărând astfel o motivație în plus a apropierei unei părți a clerului ortodox de Biserica unită. Țichindeal în corespondența cu Moise Nicoară cere cu asiduitate acest lucru¹¹, preferând influența Episcopiei de Oradea, (care va conduce efectiv lupta românilor bănățeni în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea), celei sârbești, fapt care va și determina în final o răcire a relațiilor între cei doi. Nicoară își asumă singur sarcina continuării demersurilor pentru instalarea unui episcop român la Arad, în limitele stricte ale ortodoxiei, refuzând tutela episcopului Samuil Vulcan, fără a înceta însă relațiile cu acesta. Lipsit de sprijinul material al episcopului orădean, ignorat de curtea vieneză, Nicoară își reconsideră poziția inițială față de unire, considerând-o principala piedică în calea eforturilor sale pe linia afirmării ortodoxiei. Devenit adversar al greco-catolicismului, deși prieten cu Petru Maior, Nicoară denunță unirea cu Biserica Romei ca o manevră imperială dezbinatoare, generată de panslavism¹² pe care îl intuiește, fără însă a-l defini și lua în calcul drept motiv viabil pentru trecerea la unire. Percepută ca fenomen negativ pentru națiune

8) Nicolae Stoica de Hațeg, **Cronica Banatului**, Ed. a II-a, Facla, Timișoara, 1981, pp. 188-189.

9) **Ibidem**, p. 193.

10) Cornelia Bodea, **op. cit.**, Anexe, pp. 131-422; Iosif Vulcan, **Viața și activitatea lui Dimitrie Chichindeal**, în “Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii literare”, seria II, tom XVI, 1891-1892, București, 1893, pp. 335-363.

11) C. Bodea, **op cit.**, Scrisoarea lui Dimitrie Țichindeal către Moise Nicoară din 6/18 II 1816, pag. 194.

12) **Ibidem**, Moise Nicoară, **Considerațiuni istorice asupra politicei de dezbinare religioasă întreprinsă de Habsburgi între români, și români și sârbi**, pp. 355-356.

devine o obsesie în scrierile sale, fiind primul care în ordine cronologică face referiri concrete la această mișcare în Banat, dezvăluind conflictul dintre uniți și neuniți cu ocazia construirii catedralei greco-catolice din Lugoj, devenită subiect de discuție și în dieta maghiară din 1844¹³.

Demersul pozitiv al Episcopului Vulcan în sprijinirea românilor ortodocși, integrat unui curent general de emancipare a neamului românesc, indiferent de confesiune¹⁴, nu poate fi disociat de intențiile sale privitoare la propășirea unirii, mai ales în Banat. Legăturile cu episcopul orădean nu vor rămâne lipsite de consecințe; pe de-o parte se realizează o creștere a numărului de credincioși în Banat¹⁵, iar pe de altă parte se întetește prigoana din partea ierarhiei sârbe, vizavi de cei bănuți a fi simpatizanții acestei religii; cazul lui Tichindeal și Nicoară.

Începând cu deceniul al IV-lea din secolul al XIX-lea chestiunea unirii în Banat va lua un alt curs prin contactul noii generații de intelectuali bănățeni cu George Barițiu prin intermediul "*Gazetei de Transilvania*" și a "*Foi pentru minte, inimă și literatură*".

Asistăm la o mutare a centrului de sprijin în lupta pentru emancipare bisericească de la Oradea lui Samuil Vulcan la Brașovul lui George Barițiu.

Exercitând o puternică atracție în rândul elitelor bănățene, Barițiu se va apropia de Paul Vasici și Nicolae Tincu Velea, care nu vor deveni doar simpli colaboratori la revistele transilvane ci și simpatizanți ai greco-catolicismului. (Nu putem exclude prezumția că ulterior înființării Mitropoliei ortodoxe, una din cauzele care l-au determinat pe Șaguna să nu înființeze Episcopia la Timișoara să fi fost generată și de existența curentului favorabil greco-catolicilor, mai ales că a și interzis abonarea și citirea foilor bărnățiene)¹⁶.

Contextul desfășurării relațiilor dintre bănățeni și Barițiu nu este lipsit de importanță pentru istoriografia bănățeană și transilvană.

Nicolae Tincu Velea reflectă pentru prima dată disputele confesionale în cadrul unei lucrări de istorie bisericească a provinciei care vizează și problema Bisericii unite, considerându-i pe sârbi direct răspunzători de conflictele dintre cele două confesiuni românești, ortodoxă și greco-catolică¹⁷.

Istoria politico-națională a lui Velea este scrisă în urma unor frământări legate de soarta clerului și Bisericii ortodoxe române din Banat, dominată de sârbi, care în special în urma eșecului mișcării de la Lugoj din iunie 1848 și a prigoanei dezlănțuite asupra clerului îi vor ridica serioase probleme în privința trecerii la unire.

13) Ibidem, Adresa lui Moise Nicoară către Ustinoff, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al Rusiei pe lângă Poartă din 14. Iunie 1847, p. 421.

14) Nicolae Bocșan, Ioan Lumperdan ..., **op.cit.**, pp. 125-126.

15) Nicolae Brânzeu, **Unirea cu Roma și emanciparea românilor din Ardeal și Banat de sub ierarhia sârbească**, în "*Cultura Creștină*", an XVI, 1936, nr.6, p. 361; vezi și I.D. Suci, **op.cit.**, p. 177.

16) **Ibidem**, p. 360.

17) Nicolae Tincu Velea, *Istoria bisericească politico națională a românilor peste tot, mai ales a celor ortodocși-orientali din Austria și cu distincțiunea bănățenilor față de pretențiunile ierarhice și politice ale colonilor sârbesci din Austria, Sibiu, 1865, p.X.*

Corespondența pe această temă cu Barițiu, chiar dacă aparține unei istoriografii ulterioare¹⁸, oferă o imagine asupra gândirii istoriografice romantice a secolului al XIX-lea din Banat, pregătind într-o oarecare măsură și momentul apariției Mitropoliei greco-catolice.

Concepția istoricului bănățean asupra naționalității care nu se confundă cu religia¹⁹, ca și necesitatea contopirii celor două biserici în una singură marchează un prim pas al ascendentului pe care îl dobândește în Banat gândirea laică asupra celei ecleziastice, chiar dacă pornește de la un cleric.

Pentru Nicolae Tincu caracterul confesiunii, unită sau neunită, este irelevant, dacă cel dintâi va reuși să asigure folosirea alfabetului latin și "nepeirea limbii și culturii naționale"²⁰.

Informațiile solicitate lui Barițiu privitoare la religia greco-catolică sunt edificatoare pentru receptarea ei în spațiul bănățean. Majoritatea intelectualității este aproape străină de această confesiune, iar credincioșii identifică greco-catolicii cu papistașii.

Cunoașterea de către Barițiu a nedreptăților suferite de români din partea clericilor sârbi, dar și a mijloacelor deloc oneste prin care populația este trecută la unire (prin alternanța de la promisiuni la folosirea forței)²¹ atrage după sine integrarea informației istoriografiei transilvane în spiritul unui tot românesc al luptei pentru afirmarea naționalității. În consecință, și înființarea Mitropoliei greco-catolice și implicit a Episcopiei Lugojului este tratată în același sens.

Devenit sediu episcopal, Lugojul va concentra aici o serie de canonici din Ardeal, purtători ai spiritului blăjan, care vor stimula investigarea trecutului istoric al provinciei și bisericii de care aparțin.

Credem că nu greșim dacă afirmăm că în jurul episcopiei se constituie un centru de cercetare de proporții modeste, (avându-i ca reprezentanți pe Mihail Nagy, Andrei Pop Liviu, Gavril Pop, Ștefan Moldovan, Ioan Boroș), orientat spre studiul problemelor bisericești și istorice, integrat acelor "....câteva instituții care încearcă să instituie o direcție de restituire a istoriei comunale, inaugurând o orientare în istoriografia locală, ce va deveni reprezentativă cu realizări notabile"²².

Acestor realizări li se circumscrie inițiativa constituirii în anul 1872 a unui muzeu diecezan la Lugoj (într-un moment în care la Timișoara lua naștere societatea de istorie și arheologie), iar mai târziu, în anul 1905, a Reuniunii de Muzeu a județului Caraș-Severin prin grija canonicului Ioan Boroș.

18) I.D. Suci, **Nicolae Tincu Velia (1816-1867). Viața și opera**, București, 1945, Corespondența lui N.T. Velia cu George Barițiu, pp. 239-311.

19) **Ibidem**, Scrisoarea lui N.T. Velia către George Barițiu din 12/24 februarie 1846, p. 246.

20) **Ibidem**, Scrisoarea lui N.T. Velia către George Barițiu din 10/22 martie 1847, p. 269.

21) **Ibidem**, Scrisoarea lui N.T. Velia către George Barițiu din 14/26 februarie 1847, p. 266.

22) Nicolae Bocșan, **Istoriografia bănățeană între multiculturalism și identitate națională**, în "Banatica"14, Reșița, 1996, p. 266.

În atmosfera marcată încă de eforturile pentru emanciparea bisericească a românilor ortodocși, va lua naștere o istoriografie lugojană, în spirit romantic, din perspectiva greco-catolică justificativă a identității.

Inițiativa istoriografică vine din afara provinciei, de la episcopul Oradiei, Vasile Erdelyi și vizează chestiunile ridicate de organizarea internă a noii mitropolii greco-catolice și a celor două episcopii de Gherla și Lugoj. În condițiile în care papalitatea, lipsită de informație, solicită prin intermediul nunțiului apostolic de la Viena, Viale Prela o serie de date privitoare la credința și obiceiurile românilor episcopul Erdelyi (omul de încredere al Vaticanului în problemele bisericii greco-catolice), îl numește ca avocat al diecezei Lugojului pe Aloisiu Vlad de Săliște, însărcinându-l cu redactarea unui memorandum.

Alegerea lui Aloisiu Vlad nu a fost întâmplătoare (avea și studii teologice)²³, în calitate de Notar al Adunării de pe Câmpul Libertății din 15/27 iunie 1848 și ulterior susținător al proiectului de lege privitor la drepturile bisericești ale cetățenilor români, propus de Murgu în Dieta Maghiară²⁴, a fost implicat direct în mișcarea de emancipare religioasă a românilor bănățeni, pe care a privit-o de pe poziția omului politic, ales să reprezinte interesele neamului său.

Scrierea intitulată *O scurtă privire la urzirea, înaintarea și piedicile uniunii cu Biserica Romei în Banatul Timișan*, constituie primul document istoriografic, scris de un laic în anul 1855, referitor la situația bisericii unite în Banat și avem toate motivele să credem că este un document folosit în relatarea nunțiului Viale Prela din noiembrie 1855, destinată Sfântului Scaun cu titlul *"Grecii uniți (românii din Banat și Transilvania)"*²⁵.

Concepția autorului privind rolul bisericii greco-catolice în plan național, dezvăluie gândirea dominantă în sânul acesteia în primul deceniu a celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, mai rar întâlnită în scrierile vremii și susținută indirect și de Papa Leon al XIII-lea spre finele veacului²⁶.

*"Eu nu sunt fanatic, nici amator de prozelitism cu orice preț. Înainte de toate voiesc fericirea națiunii mele, care de 1500 de ani suferă cele mai grele patimi, dară fiindcă în stările de acum nu am nici o speranță pentru înaintarea și fericirea ei, decât prin reuniunea credinței a câștiga unitatea națională de la Prut până la Tisa, cu toată inima îmbrățișez cauza ei, că este ceea ce poate conduce la înflorirea și fericirea meritată."*²⁷

Sustrasă gândirii romantice a vremii, lucrarea relevă spiritul critic deosebit de realist al autorului, care face o incursiune în societatea bănățeană asupra moravurilor, mentalității și comportamentului într-un areal de timp de aproape

23) Aloisiu Vlad de Săliște, Familia, an II, 1866, 5/17 martie, p. 74.

24) Aloisiu Vlad de Salisce, **Cuventările dietali**, Lugoj, 1865, pp. 12-15.

25) Octavian Bârlea, **Metropolia Bisericii române unite, proclamată în 1855 la Blaj**, în "Perspective", X, 1987, nr. 37-38, pp. 312-314.

26) **Dieceza Lugojului**, Sematism istoric, Lugoj, 1903, p. 112.

27) Aloisiu Vlad, **Memorandu în cauza Sf. Uniuni cu Biserica Romei între Românii din Banatulu Temesianu. O scurtă reprivire la urzirea, înaintarea și pedecele Uniunei cu Beserica Romei în Banatu Temesianu**, Lugosiu, 1855, p. 90 (copie manuscrisă în colecția Muzeului de istorie și etnografie Lugoj)

100 de ani, sesizând corect abuzurile savârșite de ierarhii ambelor confesiuni (sârbi ortodocși, români uniți), în procesul luptei pentru supremație. Intuiția lui Aloisiu Vlad față de conservatorismul ancestral ortodox grefat pe lipsa de cultură a majorității populației dar și față de cauzele în timp care au făcut posibilă o apropiere a intelectualității bănățene de biserica greco-catolică îl determină să condiționeze viitorul unirii de respectarea ritului ortodox și al canoanelor bisericii orientale, prin individualizarea bisericii între doi dușmani de care trebuie să se teamă – ierarhia sârbă și cea latină, “... *diferența între ierarhia latină și cea sârbească în privința românilor uniți se reduce la faptul ca sârbii sunt inamici publici, iar latinii ascunși ai românilor uniți.*”²⁸

Punctul de vedere exprimat în memoriu relevă noua viziune laică asupra problemei bisericești pe care reprezentanții bisericii vor avea latitudinea să o adopte sau nu.

Memoriul copiat ulterior de canonicul Ștefan Moldovan după stabilirea la Lugoj în anul 1857, va fi atașat unei opere monumentale de peste o mie de pagini destinat a fi o istorie evenimentială a Episcopiei de la înființarea Bisericii Unite a Lugojului în anul 1838 până în anul 1894.

Autorul, fost vicar foraneu al Hațegului, prepozit capitular în momentul când începe această lucrare, era deja cunoscut prin cercetările sale istorice în urma lucrărilor publicate în revistele transilvănene²⁹. Preocupat de ideea păstrării pentru posteritate a datelor referitoare la capitlul Episcopiei unite a Lugojului într-o “*Historia Dommo*”, își manifestă încă de la început intenția care l-a determinat să facă acest efort. “Și fiindcă acesta e primul memorial despre capitlul din Lugoj pentru Arhivul său, totul din acte și documente originale cu toată sinceritatea pregătit într-acest chip în volumul prezent coadunat, spre eterna memorie; pentru aceea am prenotat întrânsul mai întâi un extras în limba română dedus din actele prin care s-a restabilit Mitropolia de Alba Iulia și cu dânsa ridicarea din nou a provinciei bisericești greco-catolice române: acesteia am adaus descrițiunea topografică și istorică a Lugojului și a Bisericii sale greco-catolice, precum și un Memorial delucidatoriu prelucrat de avocatul Aloisiu Vlad și oferit episcopului Dobra”³⁰.

Dacă studiul lui Aloisiu Vlad poate fi comparat cu o “*carte de învățătură*” a unui laic către un episcop, opera istorică a lui Ștefan Moldovan îmbracă forma unei cronici valorificată istoriografic de către urmași.

Albumul Capitlului Bisericii catedrale greco-catolice din Lugoj, cum și-l intitulează autorul, cuprinde, sistematizate, în ordine cronologică și în detaliu

28) *Ibidem*, p. 92.

29) Adrian Andrei Rusu, **Ștefan Moldovan-istoricul**, în vol. **Cultură și societate în epoca modernă**, Dacia, Cluj, 1991, *passim*; Despre preocupările istorice a lui Ștefan Moldovan vezi și: Luminița Wallner Bărbulescu, **Contribuții privind istoriografia românească din Banat la mijlocul secolului al XIX-lea (Descrierea Lugojului la anul 1862)**, manuscris de Ștefan Moldovan, p. 227; Gheorghe Naghi, **Memoriile lui Ștefan Moldovan din 1852 și 1854 cu privire la școlile românești din Hațeg**, pp. 421-424.

30) Ștefan Moldovan, **Albumul Capitlului Bisericii Catedrale greco-catolice din Lugoj**, copie manuscrisă în colecția Muzeului de istorie și etnografie din Lugoj, p. V.

pe baza documentelor aflate în arhiva episcopiei, toate evenimentele importante legate de Biserica Unită a Lugojului urmate de o descriere amănunțită a vieții și activității canonicilor, inclusiv a modului în care aceștia își administrează parohia.

Opera istoriografică de o deosebită importanță pentru informațiile pe care le deține, va fi valorificată ulterior în Șematismul istoric al Lugojului apărut în anul 1903 (lucrare de referință pentru întreaga istoriografie ulterioară inter- și postbelică) și în lucrarea canoniceului Ioan Boroș, continuatorul preocupărilor sale, *Unirea românilor din Lugoj* apărută în anul 1926 în editura proprie a Episcopiei, *Sionul românesc*.

Studiile sistematice în domeniul istoriei vor fi începute de Ioan Boroș atașat noului curent istoriografic pozitivist, format în mediul cultural al Vienei ca student în seminarul Sf. Barbara. Ca și înaintașii săi, clericul istoric și-a îndreptat atenția asupra istoriei Banatului pe care a abordat-o nu numai prin prisma monografiilor de comună sau parohiale, ci și a evenimentelor politice mai importante³¹.

Deosebit de interesante (nespeculate decât în istoriografia ultimelor două decenii) sunt informațiile furnizate de Boroș într-o suită de articole apărute în "*Cultura creștină*" din anul 1922, care individualizează în contextul revoluției de la 1848, cererile preoțimii greco-catolice din Banat, formulate cu ocazia sinodului protopopesesc desfășurat la Lugoj în 28 iunie/10 iulie, la scurt timp după ce în Adunarea de pe Câmpul Libertății din 15/27 iunie ortodocșii au decretat reînființarea mitropoliei române a Banatului. Revendicările prezentate, în special cele care vizau independența bisericii greco-catolice față de Esztergom prin constituirea unei mitropolii greco-catolice românești și inclusiv înlocuirea numelui de valah cu cel de român își vor găsi rezolvarea în perioada imediat următoare, culminând cu înființarea Arhiepiscopiei de Alba Iulia și Făgăraș și a celor două episcopii de Lugoj și Gherla³².

Cu excepția monografiilor parohiale, ce tratează aspecte particulare ale episcopiei, oferind date despre fondul misionar bănățean și începuturile mișcării pentru unire, Boroș a redactat și o lucrare rămasă în manuscris, extrem de bine documentată - *Însemnări istorice la datele Tabelei statistice*³³, în care surprinde întreaga organizare internă a Episcopiei de la administrarea parohiilor și fondurile bisericești până la reuniunile învățătoresți, muzeu, arhivă și bibliotecă.

31) Vezi lucrările lui Ioan Boroș: **Törteneti feljegyezések Lugos városarol es Udrea Constantin nemü birajarol 1848-49 evi szabdsagharccal kapcsolatban**, Lugoj 1917, **Az 1848 ev esemenyei Krasso varmegyeben, Törtelnelmi tanulmany**, Lugoj, f.a. **Az unio (hitegyesites) kezdete Lugoson es Jakabffy Miklos tablabiro muködesse**, Lugoj, f.a.; **Constituția, societate secretă română din Lugoj, 1830-1834**, Lugoj, 1928; **Evenimentele revoluției de libertate din anii 1848/49 desfășurate în Lugoj**, Lugoj, 1927; **Monografia parohiei românești din Timișoara**, Timișoara, 1907; *Unirea românilor din Lugoj*, Lugoj, 1926.

32) Ioan Boroș, **Anul 1848 și sinoadele protopopești și cel diecezan din eparhia unită de Oradea Mare**, în "*Cultura creștină*", XI, 1922, nr. 9-10 pp. 273-284.

33) **Tabela comparativă statistică despre diecesa Lugojului**, 1905.

În seria lucrărilor care conturează profilul diecezei Lugojului, chiar dacă nu aparțin istoriografiei propriu-zise, pot fi integrate șematismele istorice (apărute în număr de șase până la începutul sec. al XX-lea), cu precădere cel din 1903, redactat cu ocazia jubileului de 200 de ani de la unirea cu Biserica Romei, care poate fi considerat o adevărată istorie a instituției de la înființare până în perioada episcopului Demetriu Radu. Structura volumului, într-o manieră aproape identică cu cea propusă de Boroș în *Însemnări Istorice* ni-l indică pe acesta drept autor, și nu pe Demetriu Radu, așa cum afirmă Iacob Radu în studiul redactat asupra memoriei acestuia³⁴, chiar dacă lucrarea a apărut în timpul său.

Pentru ținuturile transilvane dintre care comitatul Hunedoara cu țara Hațegului deținea cea mai mare pondere în cadrul episcopiei, o lucrare de referință este cea a profesorului blăjan, vicar foraneu al Hațegului Iacob Radu. Extrem de bine documentată, concepută prin cercetarea arhivelor blăjene, ale diecezei Lugojului și comitatului Devei, *Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului*, cuprinde monografiile tuturor parohiilor și filiilor, inclusiv date legate de starea învățământului și culturii în zonă, constituindu-se în cel mai complex studiu asupra unei părți din episcopia unită a Lugojului în secolul al XIX-lea³⁵.

Nevoia definirii istorice a identității de către cele două biserici, ortodoxă și greco-catolică, determină la finele secolului încheierea unei dispute istoriografice, care în Banat debutează cu lucrarea protopopului George Popovici³⁶, primul ortodox care va scrie o istorie asupra Bisericii Unite. În replică, greco-catolicii prin Ioan Boroș publică o serie de studii istorice asupra acestei biserici în parohiile bănățene.

Spre finele secolului, istoriografia evoluează spre primele sinteze în domeniu, care individualizează biserica greco-catolică în ansamblu prin scrierile lui Alexandru Grama³⁷ și Nicolao Nilles³⁸, ambele consacrand Episcopiei Lugojului capitole separate, de dimensiuni reduse. Nu putem omite considerațiile privind lucrarea lui Nilles, venită din afara spațiului istoriografic românesc, din lumea catolică, cu o bază documentară solidă și de absolută noutate, la care vor apela toți istoricii din perioada ulterioară, nu numai în tratarea generală, ci și în detaliu a bisericii greco-catolice și al contextului de afirmare a acesteia.

Istoriografia de strictă referire la Episcopia greco-catolică a Lugojului până la primul război mondial, are o dimensiune aproape exclusiv bănățeană, de reprezentare manuscrisă.

După realizarea unității statale, departe de a fi rezolvate, tensiunile interconfesionale se amplifică, dobândind conotații politice. Noua istoriografie

34) Iacob Radu, **In memoriam, Prinos memoriei episcopului Dr. Demetriu Radu**, p. 44

35) Idem, **Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului**, Lugoj 1913, pp. 114-346.

36) George Popovici, **Uniunea românilor din Transilvania cu Biserica romano-catolică sub împăratul Leopold I**, Lugoj, 1901.

37) Alexandru Grama, **Istoria Bisericii Românești unite cu Roma**, Blaj, 1884, pp. 169-175

38) Nicolao Nilles, **Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani**, vol. 2, Oeniponte, 1885, p. 693.

nu poate face abstracție de evoluția vieții politice în România întregită și nici de resentimentul unei părți a populației față de biserica catolică și implicit greco-catolică după ocupația germană din primul război mondial³⁹.

Elaborarea Constituției din 1923, care va considera Biserica greco-catolică biserică națională, alături de cea ortodoxă, ca și semnarea concordatului cu statul papal în anul 1927 (ratificat în mai 1929), vor amplifica situația încordată deja existentă, resimțită în discursul istoriografic interbelic.

În cele mai multe cazuri disputa nu este de natură dogmatică⁴⁰, Biserica greco-catolică fiind privită și atacată în relațiile de subordonare cu papalitatea sau catolicismul maghiar prin disocierea realităților culturale de politica internă a Bisericii, considerată aservită catolicismului. Deși apare apelul, tot mai insistent la document, acesta este folosit de pe poziții convenabile uneia sau alteia din părți în lipsa discernământului istoric obiectiv. Putem vorbi în această perioadă de proliferarea unei istoriografii vulgare, lipsită de metodă și tendențioasă, alături de istoriografia în jurul unei școli și ea adeseori marcată de lipsa unui punct de vedere obiectiv.

Se retipăresc lucrări anterioare, apar o serie de cărți și broșuri, articole cu un pronunțat caracter polemic, menite să discrediteze Biserica greco-catolică⁴¹.

Controversele sunt atât de puternice, încât retipărirea Istoriei Bisericii Române de N. Iorga în 1930 poate fi cu ușurință considerată, pornind de la însăși motivația autorului, o solicitare a intervenției obiectivității istorice în tratarea problemei confesionale⁴².

Nici în această perioadă Episcopia unită a Lugojului nu a suscitat interesul istoriografic, majoritatea lucrărilor mărginindu-se să consemneze înființarea acesteia și eventual o cronologie a episcopilor⁴³.

Precumpănitoare în cercetare rămân problemele secolului al XVIII-lea și lupta pentru sinodalitate, iar pentru Banat polemica în jurul conflictului româno-sârb din perioada de început a unirii susținută de pe poziții ortodoxe de preoții Gheorghe Ciuhandu⁴⁴ și Gheorghe Cotoșman⁴⁵, iar de pe poziții greco-catolice de canonicul Nicolae Brânzeu⁴⁶.

39) I. Dumitriu Snagov, **România în diplomația Vaticanului, 1939-1944**, Garamond, București, 1991, pp. 41-42.

40) Nicolae Brânzeu, **Răspuns la o anchetă în chestia antagonismului dintre cele două biserici românești**, în "Cultura Creștină", an XVI, 1936, nr.2, pp. 78-84

41) Apare acum seria broșurilor incitatoare ale părintelui Gheorghe Ciuhandu, **Desbinarea religioasă a românilor ardeleni**, Arad, 1927; **Cum s-a făcut unirea cu Roma în Ohaba-Forgaci**, Sibiu, 1929; **Papism și ortodoxism în Ardeal sau porfiră și cunună de spini**; **Patronatul ecleziastic ungar în raport cu drepturile statului român**, Arad, 1928.

42) Nicolae Iorga, **Istoria Bisericii Române**, vol. 1, București, 1930, pp. 4-8

43) Ioan Georgescu, **Istoria bisericii creștine universale cu deosebită privire la trecutul bisericii românești unite cu Roma**, Blaj, 1926, pp. 286-289; Ioan Lupaș, **Istoria Bisericii române din Ardeal**, Cluj, 1918, p.139 și 214-215; Nicolae Iorga, **op.cit.**, vol. 2 p. 359.

44) Gheorghe Ciuhandu, **Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Rat**, Arad, 1935, vezi și nota 41.

45) Gheorghe Cotoșman, **Din trecutul Banatului**, cartea I, Timișoara, p. 122.

46) Nicolae Brânzeu, **Unirea cu Roma și emanciparea românilor din Ardeal și Banat de sub ierarhia sârbească**, în "Cultura creștină" XVI, 1936, nr. 5, pp. 262-270.

Cu toate că lucrările părintelui Gh. Ciuhandu venite din ambianța ortodoxă a Aradului sunt tendențioase prin înlocuirea spiritului istoric cu cel propagandistic, unele din afirmațiile și mai ales datele oferite merită a fi luate în considerare. Este primul care sistematizează statistic instituțiile patronale în Episcopia unită a Lugojului⁴⁷, a cărei înființare o consideră (desigur artificial) rezultatul unui schimb de terenuri între Biserica catolică maghiară și Stat; prima cedează moșiile sale din nordul Ungariei contra unor latifundii ale statului în județele Caraș și Timiș⁴⁸.

Lipsa unor lucrări speciale este suplinită în mare parte de apariția în revista blăjană *“Cultura creștină”* a numeroase studii semnate de canonicii lugojeni Ioan Boroș și Nicolae Brânzeu, menite, pe baza valorificării documentelor de arhivă, să completeze istoriografia Episcopiei.

Boroș, așa cum se sublinia anterior, aduce o serie de date noi cu privire la poziția greco-catolicilor bănățeni în revoluția de la 1848 prin concretizarea momentului de conturare pe data de 27 iunie a ideii înființării mitropoliei greco-catolice și a episcopiei de Lugoj, în condițiile proiectelor similare ale ortodocșilor, care vizau și ei o Mitropolie a Banatului. Informațiile furnizate de Boroș se regăsesc ulterior în studiile lui Octavian Bârlea și Nicolae Bocșan⁴⁹. Precizarea se impune datorită unei inadvertențe față de stabilirea datei desfășurării la Lugoj a sinodului protopopesesc greco-catolic. Indicată de Boroș în ziua de 28 iunie/10 iulie, afirmația va fi contrazisă de I.D. Suciu, care o fixează în 10 august⁵⁰. Cum sursa indicată de Suciu este protocolul adunării preoților, înclinăm să credem că este vorba de ziua de 28 iulie/10 august, eroarea datorându-se unei confuzii privitoare la luna calendaristică, înregistrată de Ioan Boroș.

La rândul sau, canonicul Nicolae Brânzeu cu ocazia centenarului unirii românilor din Lugoj, într-o suită de articole⁵¹ rememorează contribuția Bisericii unite din Banat la mișcarea ortodoxă românească de emancipare de sub tutela ierarhiei sârbești, consemnând în același timp cea mai semnificativă creștere a numărului de parohii în perioada postpașoptistă (1851-1864), până la înființarea Mitropoliei ortodoxe, dată de la care se înregistrează un regres.

Istoriografia interbelică marcată de conotații politice, nu s-a dovedit a fi extrem de generoasă în privința cercetării și relevării importanței Bisericii unite în perioada epocii moderne, în parte și datorită faptului că în această instituție, după înființarea Mitropoliei de Alba Iulia și Făgăraș nu s-au înregistrat mutații spectaculoase, de natura celor din Biserica ortodoxă, dominată de figura atât de controversată a lui Andrei Șaguna. Majoritatea studiilor, lipsite de metoda și vocația sintezei, provin din ambianța ecleziastică și au în general un caracter disparat, adaptat momentului politic.

47) Gheorghe Ciuhandu, **Patronatul** pp. 68-131.

48) Ibidem, p. 81-82.

49) Nicolae Bocșan, Ioan Lumperdan, **op. cit.**, pag. 148; Octavian Bârlea, **op. cit.**, p. 274-276.

50) I.D. Suciu, **Revoluția de la 1848-1849 în Banat**, București, 1968, p. 185.

51) Nicolae Brânzeu, **Luptele religioase în Banat**, în *“Cultura creștină”* XVI, 1936, nr. 7-8, pp. 421-426; Vezi și notele 15, 40 și 46.

Transformările de esență din societatea românească după cel de-al doilea război mondial, compromisul promovat de Biserica ortodoxă pentru supraviețuire, într-o perioadă de supremație atee, care elimină din peisajul confesional Biserica unită, inaugurează o nouă direcție de abordare a instituțiilor ecleziastice.

Biserica unită, înglobată bisericii românești ortodoxe, prin substituirea motivației reale a desființării cu falsa opțiune a populației pentru ortodoxie, beneficiază acum de un discurs pozitiv. Istoriografia oficială, reprezentată de autori proveniți din instituțiile teologice din București și Sibiu, onorează trecutul acestei biserici, într-un prezent anihilat al acesteia, nemaifiind necesară și nici posibilă polemica anterioară.

În perspectiva Bisericii ortodoxe unice, Episcopia Lugojului este înglobată în sintezele de istorie bisericească, fără a se înregistra elemente de noutate sau interes deosebit față de evoluția acesteia⁵². La polul opus, prelații greco-catolici aflați în exil vor continua preocupările istoriografice asupra bisericii unite din necesitatea conservării identității acesteia, dar și pentru a-i accentua rolul deținut în cultura și civilizația românească.

În lucrarea de sinteză apărută la Madrid în 1952, un capitol separat, sub semnătura lui Pamfil Cârnațiu tratând episcopiile sufragane mitropoliei de la Blaj, face scurte referiri și la dieceza Lugojului prin includerea și a episcopilor acesteia până la Alexandru Nicolescu, fără a adăuga însă nimic nou față de datele cunoscute⁵³.

Începând cu deceniul opt, asistăm la o nouă tentativă de readucere în atenție a Bisericii românești, pornită din Banat de către istoricul I.D. Suciu, primul care tratează de pe poziții istorice obiective mișcarea de unire cu Biserica Romei în provincia bănățeană⁵⁴. Nu mai puțin lipsită de importanță este redactarea din inițiativa aceluiași autor a volumelor de documente privitoare la Mitropolia Bantului⁵⁵, care permit stabilirea implicării ierarhilor Bisericii unite, după înființarea Episcopiei Lugojului, în lupta pentru afirmarea naționalității, contrazicându-se astfel susținerile anterioare după care episcopii uniți, fiind numiți de împărat, erau „...elemente refractare în fața intereselor politice ale neamului”⁵⁶.

În coordonatele aceleiași perioade, în opoziție cu principiul obiectivității, instituit de I.D. Suciu, tratarea Mitropoliei greco-catolice și implicit a episcopilor sufragane de către Mircea Păcurariu în *Istoria Bisericii ortodoxe române*, constituie un regres, nu numai prin spațialitatea acordată problemei ci și prin tendențiozitate și unele confuzii datorate lipsei de informație privind episcopia Lugojului. Autorul pune pe seama realizărilor din timpul episcopului

52) Nicolae (Mladin), **Biserica ortodoxă română, una și aceeași în toate timpurile**, Sibiu, 1968, p. 266; **Istoria Bisericii Române**, București, 1957, p. 487-488.

53) Pamfil Cârnațiu, **Eparhiile unite sufragane Mitropoliei de Blaj**, în **Biserica română unită**, Madrid, 1952, pp. 168-171.

54) I.D. Suciu, **Mitropolia ...**, pp. 168-177.

55) I.D. Suciu - Radu Constantinescu, **Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului**, vol. 2, Timișoara 1980, pp. 804-805 și 941, 943.

56) Gheorghe Ciuhandău, **Patronatul ...** p. 50

Demetriu Radu, înființarea unui muzeu istoric-arheologic⁵⁷, datorat lui Victor Mihali de Apșa, în timpul activității căruia s-a tipărit și catalogul muzeului⁵⁸.

Chiar dacă sunt recunoscute meritele reprezentanților bisericii greco-catolice în lupta purtată alături de ortodocși pentru emanciparea națională în cadrul Imperiului dualist, se insistă nepermis de mult pe lupta pentru sinodalitate, principiul infailibilității papei și mărturisirile de credință catolică a episcopilor Vancea și Mihalyi, trecându-se cu vederea importanța dobândirii autonomiei față de arhiepiscopia de Esztergom, contextul european în care s-a desfășurat Conciliul Vatican I, (care a proclamat principiul infailibilității papei) și faptul deosebit de important că cei doi papi reprezentativi ai epocii moderne - Pius al IX-lea și Leon al XIII-lea - s-au opus alterării fondului religios de bază al Bisericii orientale, deși faptul este semnalat încă de la finele secolului de către Nilles.

Omisiunile semnalate ar fi fost deosebit de relevante pentru poziția Bisericii unite, inclusiv a Episcopiei lugojene vizavi de papalitate și atitudinea celei din urmă în raport cu tendințele autonomiei catolice maghiare, permițând un impact pozitiv al acesteia în societatea românească.

Dacă analiza superficială a Episcopiei unite a Lugojului își găsește justificarea în faptul că istoria lui Mircea Păcurariu este o istorie a Bisericii ortodoxe române, argumentul dispare prin reluarea istoriografică a problemei în 1992, de data aceasta în cadrul unei lucrări speciale, de strictă referire la *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat și Maramureș*, care abordează chestiunea în aceiași termeni, sesizându-se un grad mai mare de tendențiozitate ce poate fi asociat cu reapariția în plan confesional după 1990 a bisericii unite. Deși Mircea Păcurariu a analizat într-o lucrare separată politica deznaționalizatoare promovată de statul ungar vizavi de bisericile românești din Transilvania, fapt care i-ar fi permis relevarea contribuției reprezentanților bisericii unite în mișcarea de afirmare și susținere a identității, nu a făcut-o, refuzând să atribuie înalților prelați uniți merite pe tărâm național și cultural. Tratatând în doar cinci pagini istoria acestei biserici pe o perioadă de peste 200 de ani, va consacra în schimb un capitol aparte încercărilor de deznaționalizare a românilor prin biserica unită, acreditând ideea că subordona-rea față de papalitate grăbește procesul de incorporare a Bisericii românești unite în Biserica greco-catolică ungară și îndreptând atenția spre laitmotivul luptei pentru sinodalitate și spre înființarea episcopiei maghiare de Hajdudorog⁵⁹.

Întemeiată pe un spirit polemic, cercetarea în materie ecleziastică a făcut abstracție o lungă perioadă de timp de legăturile stabilite între ierarhii bisericii unite, papalitate și statul român, în special în perioada ulterioară întemeierii Regatului României, de o deosebită însemnătate pentru mișcarea românească din Transilvania și părțile anexe, ca și de contextul extern al perioadei de înființare a mitropoliei greco-catolice.

57) Mircea Păcurariu, **Istoria Bisericii ortodoxe române**, vol. 3, București, 1981, pag. 221.

58) Catalogul Bibliotecii și Muzeului diecezan din Lugoj, Lugoj, 1888.

59) Mircea Păcurariu, **Politica statului ungar față de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului**, 1867-1917, pp. 70-74 și 99-129.

Contactul cu arhivele Vaticanului vor da o nouă dimensiune istoriografiei care integrează de această dată Biserica unită preocupărilor Sf.Scaun de rezolvare a problemelor naționale în spirit modern prin apelul la relațiile diplomatice. Reprezentative pentru noua direcție de cercetare sunt lucrările istoricilor teologi Octavian Bârlea și I.Dumitriu Snagov, deschizătoare de noi perspective în cunoașterea și relaționarea informațiilor interne cu cele provenite din exterior.

Demersurile Vaticanului, prin colegiul *De propaganda fide* și a nunțiului apostolic de la Viena, Viale Prela, pentru cunoașterea realităților românești din Transilvania și Banat, înainte și după înființarea mitropoliei greco-catolice, vizând organizarea internă a acesteia (descrise pe larg în studiul lui Octavian Bârlea), permit înțelegerea contextului în care a fost redactat memoriul lui Aloisiu Vlad, ca și a disponibilității Sf. Scaun pentru menținerea ritului oriental.

Mergând pe linia aceluiași interes manifestat de papalitate față de românii din teritoriile înglobate imperiului dualist, dar și față de cei din vechea Românie, I.D.Snagov oferă cea mai complexă analiză asupra bisericii unite în epoca modernă, pe care o tratează în contextul politic central și sud-est european din a doua jumătate a secolului al XIX-lea până la primul război mondial⁶⁰. Înființarea mitropoliei greco-catolice este asociată reformei administrative ecleziastice preconizată de papalitate față de toate bisericile orientale unite⁶¹, în efortul de adaptare la noile transformări sociale, legate de tendințele tot mai evidente de laicizare ale statelor.

Nu lipsită de interes pentru episcopia unită a Lugojului, lucrarea permite (în condițiile în care la București lua ființă Arhiepiscopia catolică în anul 1883), asociată cu alte studii și documente de arhivă, stabilirea unor conexiuni între statul român, Vatican și dieceza lugojană, prin intermediul prelatului Demetru Radu, ce vor avea consecințe în privința numirii lui Victor Mihali de Apșa ca mitropolit, după moartea lui Ioan Vancea.

În istoriografia scrisă de pe poziții teologice, lucrările monseniorului Bârlea și profesorului Snagov sunt singulare prin abordarea de pe poziții științifice și dintr-un alt unghi decât cel cunoscut a problematicii acestei biserici.

După 1990, asistăm într-un climat asemănător celui interbelic, la reluarea vechii dispute istoriografice redusă la mediul ecleziastic, care nu aduce nimic nou în plan informațional privind episcopia unită a Lugojului.

Noile sinteze de istorie bisericească apărute, preiau datele anterioare furnizate în parte de Boroș, Brânzeu și Sematismul din 1903, mărginindu-se la o cronologie a episcopilor și evenimentelor semnificative din păstorirea acestora, fără o contribuție interpretativă majoră⁶².

Un capitol istoriografic aparte îl constituie biografiile episcopilor diecezei, izvorâte din necesitatea individualizării lor în sânul națiunii. Interesul vizavi de aceștia s-a concretizat de puține ori în lucrări separate, mărginindu-se la capitole speciale integrate lucrărilor de sinteză. Personalitatea episcopilor

60) I. Dumitriu Snagov, *op. cit.*, passim

61) Ibidem, vol. 1, 1850-1866, Roma, 1982, pp. 70-71;

62) Ioan M. Bota, *op. cit.*, p. 251 și Prunduș Plăianu ... , *op. cit.* pp. 99-118.

lugojeni, începând cu Alexandru Dobra, Ioan Olteanu și Victor Mihali de Apșa⁶³ se recompune din portrete schițate în presa vremii, concomitente sau ulterioare vieții acestora, la care se adaugă considerațiile asupra activității extrase din opere generale care abordează tematica bisericii românești.

Scurtele creionări publicistice, chiar dacă uneori provin de la istorici consacrați, cum ar fi Iorga⁶⁴ sau G. Bogdan – Duică⁶⁵, sunt irelevante în definirea atitudinii acestora în viața național-bisericească.

Dintre episcopii Lugojului, până la începutul secolului al XX-lea, singurul care a beneficiat de un spațiu istoriografic de excepție este Demetriu Radu, a cărui implicare în viața politică din România ante și postbelică, ca și destinul său tragic a suscitat un interes deosebit. Poziția sa în cercurile politice românești, apropierea de I.C.Brătianu și regele Carol I, ulterioare stabilirii sale la București, ca preot pentru românii greco-catolici veniți din Transilvania, dar și ca profesor de teologie la seminarul catolic din Cioplea și mai apoi director al Seminarului greco-catolic nu este lipsită de semnificație pentru prestigiul de care se bucurau clericii români greco-catolici în societatea românească, nici pentru relațiile acestuia în calitate de episcop al Lugojului cu Vaticanul și Bucureștiul⁶⁶.

Trebuie să constatăm faptul că istoriografia Episcopiei greco-catolice a Lugojului nu beneficiază de o construcție unitară și de un stil și metodă științifică de cercetare.

Încercarea structurării acesteia nu apare ca soluție de suplinire a lacunelor de care este marcată, fapt ce impune o regândire în abordarea temei, în lumina metodologiei moderne de cercetare, prin apelul la corpusul de documente aflat în arhiva Episcopiei lugojene, singurul în măsură să deschidă noi perspective asupra rolului instituției ecleziastice lugojene în societatea bănățeană și nu numai.

Die Geschichtsschreibung des Griechisch-Katholischen Bistums von Lugosch (Zusammenfassung)

Das Interesse für die Geschichte des griechisch-katholischen Bistums von Lugosch (der Unierten Kirche) entspricht in den heutigen Tagen dem allgemeinen Interesse für die Kirchengeschichte. Die griechisch-katholische Kirche wurde lange Jahre von

63) George Surban, **O trăasătură a sufletului mitropolitului Victor**, în "Cultura creștină", VII, nr. 3-4, pp. 75-79; vezi și Victor Mihali de Apșa, în "Familia", XI, 1875, nr. 1, p.1-2 și "Familia" XXXI, 1895, nr. 20, p. 229-230.

64) Nicolae Iorga, **Episcopul Dumitru Radu** în "Gazeta Transilvaniei", 1921, nr. 246, p. 1-2; Idem **Arhiepiscopul și mitropolitul dr. Victor Mihali de Apșa** în "Gazeta Transilvaniei", 1917, p. 171, Idem, **Mitropolitul Victor**, în "Neamul românesc" XIII, 1918, nr. 137, p. 1-2; Idem, **Oameni care au fost**, București, 1935 pp. 352-354.

65) Bogdan Duică, **Un dușman al daco-românismului-Ioan Olteanu**, în "Națiunea"IV, 1930, nr. 67, p.1-2.

66) Iacob Radu, **In memoriam...**, passim; Idem, **Istoria Diecezei române unite a Orăzii Mari**, Oradea, 1930, pp. 165-192.

den Orthodoxen als ein Faktor der nationalen Spaltung angesehen und von den ungarischen Geistlichen als das "trojanische Pferd in der römischen Kurie" betrachtet.

Die Autorin schildert die allgemeine Entwicklung des Banates im 18. – 19. Jh. um die Rahmenbedingungen in denen sich die banater Geschichtsschreibung der Lugoscher Diözese entfaltet.

Die Autorin erwähnt die ersten Stellungnahmen der verschiedenen Parteien die widersprüchlich sind. So gibt es verschiedene Meinungen der Orthodoxen, griechischen Katholiken, der serbischen Hierarchie des Wiener Hofes und der ungarischen Verwaltung.

Nachdem sie die anti griechisch-katholische Haltung von Nicolae Stoica de Hateg erwähnt, schildert die Autorin die neue Richtung der, jetzt national und politisch bewußten, aber konfessionel unterschiedlichen Dimitrie Țichindeal und Moise Nicoară.

Die Verfasserin stellt das schwierige Problem der rumänisch-serbischen Interessenskonflikte im kirchlichen Bereich dar um danach die historiographische Auseinanderstzungen zwischen den Anhängern der griechisch katholischen und denen der orthodoxen Kirche zu schildern (Paul Vasici, Nicolae Tincu Velea, Aloisiu Vlad etc)

Sie zeigt auch daß nach dem Lugosch Bischofssitz geworden ist hier ein bescheidenes „Forschungszentrum“ der Geschichte des Bistums und der griechisch-katholischen Kirche entstand. Gegen Ende des 19. Jh erscheinen die ersten Synthesen die die „griechisch-katholische Kirche im Rahmen der Schriften von Alexandru Grama und Nicolao Nilles individualisieren“ und die dem griechisch-katholischen Bistum von Lugosch separate Kapiteln widmen.

Auch nach dem ersten Weltkrieg und nach der Vereinigung von 1918 geht die Auseinandersetzung zwischen den Griechisch-Katholischen und Orthodoxen im Bereich der Geschichtsschreibung weiter (Gheorghe Ciuhandu und Gheorghe Cotoșman beziehungsweise Nicolae Brânzeu).

Die Verfasserin erwähnt für die Zeit nach dem zweiten Weltkrieg denselben antigriechisch-katholischen Ton der Werke von Mircea Păcurariu aber auch die neue Linie und „die auf Analyse der griechisch-katholischen Kirche aus Rumänien die von I.D.Snagov aber auch von Ovidiu Bârlea vertreten wird.